

Hoofdstuk III

DE SPECIALISTEN-ORGANISATIES

Karel van Dorp

DE FALSIFICATIE-CENTRALE (FC)

DRIE VOORBEELDEN

Het is gebeurd in '44: Ambrosius (Johannes J. Hendrixx †), RK onderwijzer, LO-leider in het Zuiden, moet veel reizen. Dat brengt zijn nieuwe „beroep” mee. Hij gebruikt daarvoor een abonnement, een tweede klas spoorwegabonnement, waarmee hij op een ochtend in de trein naar Eindhoven stapt.

Eigenlijk kan hij op dat abonnement niet meer reizen, want het is sinds kort verlopen. Hij heeft echter onmogelijk tijd kunnen vinden om het te laten verlengen. Daarom waagt hij het er maar op, deze reis nog op het verlopen abonnement te maken. Het gaat aanvankelijk goed, want in de trein wordt niet gecontroleerd. Ambrosius hoopt, dat de contrôle bij de uitgang niet zo nauwkeurig zal zijn. De kans is groot, dat de controleur meer op het abonnement zelf let, dan dat de verlopen datum in het oog zal vallen. Maar daarin vergist hij zich. De ambtenaar geeft zijn ogen goed de kost. Ambrosius loopt tegen de lamp. „De geldigheidsduur van Uw abonnement is verstreken mijnheer”, zegt de controleur. Ambrosius tracht zich er uit te praten, maar dat lukt hem niet; hij krijgt geen toestemming om het station te verlaten. Eerst moet de stationschef er bij te pas komen. Deze heeft zeker bij geruchte al eens gehoord van vervalsingen, bekijkt het abonnement eens en zegt tegen een andere employé: „Kan hier geen vervalsing in het spel zijn?” Het abonnement wordt tot en met bekeken en na grondig onderzoek komt het antwoord: „Vervalsing is absoluut uitgesloten.”

En toch was dat abonnement vervalst.

Dat was zo één van de prestaties van de Falsificatie-Centrale der LO.

Het gebeurde eind '44: Pim (Willem Lindenborn †), commandant afwerpterreinen in de Nrd. Oost-polder, in het bezit van een legitimatie van de Rijkswaterstaat, bestaande uit 4 verschillende verklaringen, voorzien van ettelijke stempels, opereert er voor 't verzamelen van gegevens over droppings, juist als daar, onder opperste leiding van Rauter zelf, de „fuik” voor de onderduikers wordt toegehaald. Met honderden anderen, als een kudde bijeengegreven, wordt Pim een cantine binnengebracht. Doch, vertrouwend op het werk van de FC, die de legitimatie Rijkswaterstaat uitgaf, stapt hij op de schildwacht toe en zegt: „Ik moet onmiddellijk door voor contrôle op de inundatie van de Mastenbroekerpolder” (tussen Kampen en Zwolle). Langs verschillende Duitse knapen, steeds hoger in rang, wordt hij tenslotte voor Rauter persoonlijk gebracht. Hij toont zijn papieren en Rauter gelast . . . hem onmiddellijk per pontje over te zetten naar het vaste land.

En Pim komt op het vaste land, met de gegevens bij zich van de in de nacht daarvoor ontvangen twee droppings.

Blijkbaar was het werk van de FC zo goed, de uitgegeven legitimatie zo „echt”, de nagemaakte stempels zo vertrouwenwekkend, dat hij verder niet eens is gefouilleerd.

Het gebeurde in April '43: In Amsterdam is een arbeider, die met verlof terug van arbeidsinzet in Duitsland, daarheen niet wil terugkeren. Maar dan krijgt hij geen stamkaart meer en geen levensmiddelenkaart! Is daar toch aan te komen? Hij heeft vernomen: er is een

man, die je daar aan kan helpen, hij houdt daarvoor zelfs „spreekuur” bij enkele van zijn kennissen in de stad. De arbeider verschijnt op zo’n spreekuur. En het komt in orde. Hij krijgt zijn stamkaart, levensmiddelenkaart en inlegvel.

Doch *hoe* kwam het voor elkaar? Dat wist die arbeider niet. Doch de Duitsers helaas al wel. Want wat hier verder wordt aangehaald is een citaat uit een dagvaarding van „Het Duitse Obergericht in het bezette Nederlandse gebied in Den Haag” (getuige: Kriminalsekretär Döring BdS-Aussenstelle Amsterdam), gedateerd 18 Januari ’44, een dagvaarding aan 21 beschuldigen, waaronder de man, die de vorenbedoelde arbeider hielp aan stamkaarten enz., een ambtenaar op een arbeidsbureau te Amsterdam.

De dagvaarding bevatte: „de bezwarende oorkonden en geschriften”, benevens het „essentieel resultaat van het onderzoek”. Dit laatste omvat tweeërlei: het „algemeen resultaat” en „de persoonlijke verhoudingen en strafbare feiten der beschuldigen”, gegrepen falsificatiemensen uit Amsterdam en de Zaanstreek, die intussen, lichamelijk gepijnigd en geestelijk gekweld, het verhoor hadden ondergaan.

Wij citeren:

Algemeen resultaat.

„Eind ’42 begon in verschillende delen van Nederland, onafhankelijk van elkaar, een illegale activiteit, die tot doel had de ondersteuning van zg. onderduikers. Langzamerhand traden de districten, die dezelfde pogingen nastreefden, met elkaar in verbinding en er vormden zich ong. voorjaar ’43 geheime organisaties. Gezorgd werd voor onderduikers van elke soort, zowel voor personen, die zich onttrekken wilden aan de arbeidsinzet in Duitsland of aan terugvoering in krijgsgevangenschap, en ook degenen, die zich trachtten te verbergen wegens politieke delicten voor de gerechterlijke autoriteiten. Als het voornaamste werk zagen de organisaties: de door hen verzorgde personen te verzorgen door valse Ausweise, Bescheinigungen, levensmiddelenkaarten en geld. In het onderhavige geval gaat het om een organisatie, die in Amsterdam begon en later greep in een landelijke organisatie.”

Wij citeren verder over wat in het stuk genoemd wordt het „detailwerk”:

De persoonlijke verhoudingen en strafbare feiten der beschuldigen.

„... H B S . . — in het vervolg afgekort HBS . . . Betr. de zaak: In April ’43 zocht een arbeider, die niet voor de arbeidsinzet in Duitsland wilde terugkeren de beschuldigde op en vroeg hem om raad, hoe hij weer zijn stamkaart en levensmiddelenkaart zou kunnen terugkrijgen. De beschuldigde wendde zich op zijn beurt tot een ambtenaar van het Gewestelijk arbeidsbureau (B — voortvluchtig), die hem een Bescheinigung overhandigde voorzien van 2 stempelafdrukken en een handtekening. In deze, toenmaals gangbare Bescheinigungen deelde het arbeidsbureau mee, dat aan de zich legitimerende bezitter stamkaart en levensmiddelenkaart kon worden gegeven. Beschuldigde heeft het bewijs aan de arbeider doorgegeven.”

Maar met de verscherpte maatregelen der bezetters, wordt het vervalsen moeilijker. Zo wordt begin Mei ’43 bepaald, dat aan hen, die behoren tot de jaarklassen ’20-’24, slechts dan levensmiddelenkaarten vallend op stamkaarten (vallend dus in de genoemde jaarklassen) mogen worden afgegeven, wanneer die stamkaarten zijn voorzien van een stempel en een handtekening van het daartoe bevoegde Arbeidsbureau. Doch ook dit wordt door falsificatie ondervangen. Velen, voor de Duitsers inderdaad

„ontelbaren”, worden geholpen en dit werk dwingt de dagvaarding aldus door te gaan:

„Ook uit deze jaarklassen wendden zich vele personen — het juiste aantal was niet meer te achterhalen — tot HBS, die B weer om hulp vroeg. B voorzag de hem door HBS verstrekte stamkaarten met een valse stempel en vervalste ook de somtijds noodzakelijke (handtekening) paraaf.”

De vijand gaat verder, maar parallel daarmee worden de falsificateurs scherpzinniger.

In Juli '43 voerden nl. de Arbeidsbureaux de „bruine Ausweise” in, een speciale Ausweis met bruine rand, voor personen, die op de een of andere grond waren vrijgesteld van arbeidsinzet. Was iemand daarvan niet vrijgesteld en wilde hij onderduiken, dan moest hij dus zo'n bruine Ausweis hebben, anders kon hij geen stamkaart en daarmee geen levensmiddelenkaart terugkrijgen. Dit heeft de dagvaarding op het oog, als zij verder gaat:

*Johannes D. Fuykschot
(Hans)
Gearr. 1-10-'43.*

*Dirk Kleiman
Gearr. 1-10-'43.*

*Klaas Versnel
Gearr. 25-10-'43.*

Deze 3 personen behoorden tot de zgn. vervalsingsgroep-Kleiman uit de Zaanstreek. De groep werkte voornamelijk voor de LO. Zij is geheel opgerold ten gevolge van arrestaties in de zgn. Ambtenarengroep te Amsterdam.

„Dientengevolge moest de beschuldigde HBS, wanneer hij de ondersteuning van ondergedoken personen met succes wilde voortzetten, zich steeds meer moeite geven, in het bezit van dergelijke bruine Ausweise te komen.

Op zoek naar dergelijke mogelijkheden verkreeg hij tenslotte door een zekere W — voortvluchtig — contact met de medebeschuldigde Kleiman... (Dirk Kleiman †)¹⁾, die, nadat ze de kwestie gezamenlijk besproken hadden in het midden van Augustus ('43), 2.000 dergelijke bruine Ausweise drukte en aan HBS overhandigde. Door Kleiman verkreeg HBS ook de daarbij behorende valse stempels, waaronder een stempel van het Duitse Arbeidsbureau met de tekst: Der Reichskommissar für den besetzten Niederländischen Gebiete Nr. 27. Briefstempel. Door bemiddeling van de medebeschuldigde S... (...), die hij door een zekere C had leren kennen, kwam HBS met een zekere Van T — voortvluchtig — in contact, die op grond van zijn vakkennis als fotograaf in de gelegenheid was met een zg. „Mika-apparat” handtekeningen heel precies na te maken . . .”

Doch ook dit is de beschuldigde nog niet genoeg. Het falsificatiewerk moet uitgroeien tot een landelijke organisatie, en:

„Nadat HBS zo de mogelijkheden tot ondersteuning van personen, die om welke redenen dan ook ondergedoken waren, geschapen had en in het district Amsterdam doorlopend zelf deze ondersteuningsactie voerde, zocht hij naar mogelijkheden de actie ook over andere delen van Nederland uit te breiden.

Tot dit doel maakte hij o.a. . . . contacten met de plaatsen Hilversum, Leiden, Gouda, Den Bosch e.a.”

¹⁾ Zie pag. 67.

Eigenlijk begon het „overall in Nederland”, op dezelfde manier, uit dezelfde drang en door dezelfde mensen, verzetsmensen. Want waar verzet werd gepleegd, passief door onderduikers, actief door illegale werkers, was het noodzakelijk dat de eersten (in 't begin voornamelijk Joden) hun bonkaarten kregen, de laatsten zich vrij — zonder al te groot risico — konden bewegen. Allerlei vervalsingen waren daarvoor nodig. En naarmate de maatregelen scherper werden, moet het falsificatiewerk, wil het gelijke tred houden, groeien. Na de Joden komen de onderduikers voor arbeidsdienst en arbeidsinzet, voor krijgsgevangenschap en spitten; komen, om deze mensen aan distributie-bescheiden te helpen, om gevangen verzetslieden te bevrijden, de knokploegen; en ook deze hebben weer hun papieren nodig.

De eerste twee voorbeelden, van Ambrosius en Pim, meer tot de verbeelding sprekend, geven kijk op het werk der falsificatie, toen dit was uitgegroeid tot de Falsificatie-Centrale, zoals die organiek was ingevoegd in het gehele werk der LO. Het derde voorbeeld laat zien hoe èn waarom het begon (beginnen moest) voor dit werk meer gecentraliseerd werd. Historisch gezien zegt ons dit proces nog iets anders. Het was een proces tegen mannen uit Amsterdam en van de Zaankant, waarvan velen niet terugkeerden, anderen individueel, plaatselijk of regionaal georganiseerd, falsificatiewerk bleven doen en dat ook wel ten dienste stelden aan de latere FC, eerst in Maart '44 als zodanig georganiseerd. Het is nl. niet zo, dat deze alle falsificatiewerk coördineerde en bundelde. De groep Amsterdammers en Zaankanters staat niet op zichzelf. Overall kwam het falsificatiewerk op en bleef, ook al was er later contact met en diensten aan de FC-LO, wel plaatselijk en streeksgewijs georganiseerd. Uit het werk van Bolhoed (Gerrit Jan van der Veen †), reeds in '41, voor de Joden, groeit de „onafhankelijke” PBC, die haar zetel in Amsterdam hield. De RvV heeft in Leeuwarden een eigen falsificatiebureau. In Utrecht, Zwolle en vele andere plaatsen, werkten tot het eind eigen falsificatiegroepen. Eén alle falsificatiewerk omvattende centrale zou ook gevaarlijk zijn geworden voor de werkers, één aangrijpingspunt voor de vijand en alles zou tegelijk kunnen worden opgerold. Bovendien was het werk daarvoor te verscheiden en te zeer gespecialiseerd.

De dagvaarding tegen Amsterdammers en Zaankanters geeft al een kijkje achter de schermen en noemt nog slechts enkele dingen, die nodig waren: bruine Ausweise en dus contacten met vertrouwde ambtenaren; of geheel zelf vervaardigde Ausweise en dus drukpersen, en dus contacten met papierleveranciers, stempel- en clichémakers en dus met fotografen en tekenaars enz. Straks moeten voor illegale werkers niet alleen de namen veranderd worden op de persoonsbewijzen, maar ook de beroepen. Want om zich zo vrij mogelijk en op alle tijden te kunnen bewegen, moeten zij beroepen aannemen als PTT- of CCD-ambtenaar, rechercheur van politie, evangelist etc. etc.

Zo werd, terwijl plaatselijk en regionaal gegroeide groepen bleven doorwerken, het falsificatiewerk voor wat betreft een ander deel der plaatselijke initiatieven langzamerhand gebundeld in twee landelijke organisaties: de onafhankelijke PBC met haar zetel in Amsterdam en de FC met haar zetel in Nijmegen. Daarnaast kwam als landelijk orgaan uit de LO voort de PBS, met een enigszins andere taak dan de beide andere. (Zie hiervoor de volgende paragraaf van dit hoofdstuk.) Hoewel deze drie, omdat hun arbeidsveld verschillend was, min of meer gescheiden werkten, was er anderzijds (ze hadden elkaar telkens nodig) een hartelijke samenwerking, vergaderde lange tijd de LO met de PBC en de PBS wekelijks over de falsificaties; totdat — medio Mei '44 — ook de FC op deze vergadering kwam. Hoe het begon, is eigenlijk ook al gezegd in de dagvaarding, waar deze zegt: „Eind '42 begon in verschillende delen van Nederland (dit wijst, toen al, op streeksgewijze organisa-

tie!) *onafhankelijk van elkaar* een illegale activiteit, die tot doel had de ondersteuning van zg. onderduikers.”

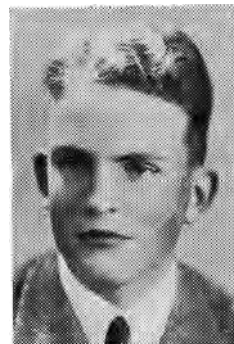
Zo is het inderdaad begonnen. Als alle verzetswerk (waarin noodzakelijkerwijs ook dit vervalsingswerk in kiem was meegegeven), borrelt het hier en daar en overal in Nederland op. Er ontstaan kleine „falsificatie-verzetsbeekjes”. Twee zoeken elkaar op, vinden „toevallig” contact. Er komt een derde bij, een vierde, tot er veel tezamen komen binnen de organisatiebedding van de LO en een onweerstaanbare sterke stroom vormen, met vele vertakkingen. Dat zijn de oude contacten, de oude „beekjes”, die juist door die organieke centralisatie sterker en vooral vlotter gaan stromen. Doch alle stroompjes blijven „ondergronds”. Daarom kan nooit gezegd: daar, in die en die plaats (Amsterdam bv. of Venlo of Nijmegen) begon het, want vroeger of later, vaak gelijktijdig, begon het op verschillende plaatsen in Nederland. De vraag naar het hoe, waar en door wie (de vraag naar de voornaamste medewerkers) wordt hier alleen beantwoord voorzover het betreft ontstaan en groei van die falsificatiegroepen, die later (medio '44) samenwerkten in de binnen het organisatorisch verband der LO opgenomen Falsificatie-Centrale. Want in deze bijdrage wordt alleen haar geschiedenis beschreven.

DE VOORGESCHIEDENIS

Dat is dan het speuren naar de eerste „beekjes”, alvorens ze saâmvloeiden in de stroom dezer FC. Voor het zover kwam had de FC-leiding het contact met de Top-LO in hoofdzaak door middel van Ambrosius (Johannes J. Hendriks †), Hans (Theodorus Dobbe †) en Zwarte Jacques (Jacobus J. de Weert †). De oorsprongen der beekjes vallen alle omstreeks eind '42, begin '43. In Venlo is het Ambrosius, die een soort FC opzet. Het district Weert, waar, als overal, mèt de groei der organisatie, ook de vraag stijgt naar valse papieren, stempels en Ausweise, profiteert ervan. Falsificaties zijn geen werk voor iedereen, het vereist nauwkeurigheid, vakkennis. En al hebben (zoals nog zal blijken) met de groei der organisatie verscheidene amateurs zich bekwaamd tot specialisten, specialer dan menig „vak”-specialist, toch moesten vertrouwde vakmensen worden aangetrokken.

Dat was dan gebeurd in Venlo. Doch onderwijl heeft de contactman tussen Venlo en Weert reeds langer tijd (al voor 21 Juni '43) voeling met een groep, die in Breda en elders werkt en die op haar beurt al contacten heeft of zelf legde met o.a. (in zekere tijdsvolgorde): Rotterdam, Den Haag en Amsterdam. En hier duikt overal op *de man, de organisator* van zeer veel falsificatiegroepen, Zwarte Jacques, zoon van een arts uit Klundert, juridisch student aan de Nijmegense Universiteit. Eerst iets over zijn persoonlijkheid, daarna over zijn werk. Met dit laatste is dan trouwens een groot gedeelte van de voorgeschiedenis der FC-LO geschreven.

Zijn persoon: Die hem gekend hebben zeggen: hij was een ontzettend hard werker, geheimzinnig, potdicht, zei nooit meer dan hij kwijt wilde en voor het werk nodig achtte; kwam, gaf aan zijn medewerkers zijn orders: „dat vul je zo in, dat stuur je hierheen, dat daarheen”, verdween na een uur weer — je wist nooit waar hij zat — naar een van z'n spaarzame contacten en dat nog nooit lang. Blijkbaar nam hij dus weinig risico's. Toch droeg hij altijd één, meest twee revolvers, had altijd z'n tas vol gevaarlijke bescheiden, gaf die nooit, ook als het heel wel mogelijk was, ergens af, kwam 's avonds en was met dezelfde tas de volgende morgen weer verdwenen. Aan de andere kant noemt men hem, een jonge kerel nog, de voorzichtige geleerde, die „geraffineerd” te werk ging.

Jacobus J. de Weert
(Zwarte Jacques)

Wat valt uit deze schaarse gegevens te distilleren? Uit de vage achtergrond treedt toch wel een figuur te voorschijn met wat scherper contouren: een jonge kerel, vol activiteit, maar dan speciaal voor het falsificatiewerk, van een bezonnen, berekende activiteit. „Geleerd”, d.w.z. met sterke wetenschappelijke inslag, die zich helaas niet verder heeft kunnen openbaren dan in systematiek, doch niet verstard maar soepel, de man met aanpassingsvermogen en de durf van het experiment. „Geraffineerd”, maar in de zin van scherpzinnig, met organisatietalent en doorzettingsvermogen, bij uitstek geschikt voor dit werk, waartoe hij zich krachtens geloofsbeginselen en aanleg geroepen moet geweten hebben. Als hij eenmaal zijn orders gaf, was alles zo overwogen en uitgekiend, dat ze kort en duidelijk konden zijn en tegelijk was hij reeds bezig en geconcentreerd op wat daarna gebeuren moest en de mogelijkheden daartoe, vaak de volgende morgen al.

Zijn werk en contacten: in 't begin en ook later deed hij meer dan alleen FC-werk. Hij deed mee aan overvallen, bood uniformen aan, vervalste PB's, maakte stempels en omstreeks Nov. '43 nog werkt hij aan het „Contra-Signaal”, waarin foto's en persoonsbeschrijvingen geplaatst werden over verschillende provocateurs, zoals o.a. van de beruchte Slagter en Poos, de Haagse SD'ers, die in de bezetting zoveel slachtoffers maakten. Ook werkte hij voor een spionnagesgroep, gezeteld in Eindhoven. Doch al dit werk hield hij gescheiden van het FC-werk. Spoedig ook had hij al contact met die andere verzetspionier Hans Dobbe. Deze waarschuwde hem wel geen twee dingen tegelijk te doen, maar Jacques ging op eigen houtje door.

In 't begin was het dus een „wilde” FC, die aan alle mogelijke organisaties leverde. Was Zwarte Jacques dus een der eersten, die begon met uitgifte van valse papieren en stempels op grote schaal, aanvankelijk gebeurde dit nog in zeker opzicht „in 't wilde weg”. Doch langzamerhand komt er strakkere lijn, worden door 't leggen van vertrouwde contacten, de draden gewerkt voor 't stramien, waarop straks, al duidelijker, de tekening zichtbaar wordt van de FC-LO

Ook dit voorbereidend werk was niet bedacht, werd niet uitgevoerd volgens een van tevoren uitgedacht schema, doch het groeide. Dit kon ook niet anders. Het was immers een ernstig spel van slag en tegenslag, van pareren en soms van vóór zijn.

Zo moest overal, met de groei van 't werk, steeds vlugger gewerkt worden en ook werden de kosten groter. Niet alle stempelmakers werkten van harte, d.w.z. tegen zo weinig mogelijk kosten mee, maar lieten zich dik betalen. Zo voelde ook Zwarte Jacques al spoedig: met mijn beperkte contacten kan ik al die kosten niet dekken en ook niet goed en vlug genoeg werken. Hij zocht meerdere en, vooral, vertrouwde. Er was al het contact met Dobbe en Ambrosius. Ook had hij, zelf LO-werker, contact met Hugo (LO-Zuid-Holland). De beide laatsten betaalden uit de provinciale LO-kas voor zijn werkzaamheden. Via deze contacten zoekt en vindt hij andere. En zo is de *kiem* gelegd van de FC.

DE NAASTE MEDEWERKERS VAN ZWARTE JACQUES

Het is ondoenlijk alle medewerkers te noemen. Binnen en buiten FC-LO-verband hebben naar schatting ongeveer 900 personen falsificatiewerk verricht. Daarom moeten wij ons, zelfs t.a.v. Jacques, beperken tot zijn naaste medewerkers. Bovendien: het gaat niet zo zeer om hun persoon, maar om de zaak, om het werk, dat zij deden, onder Jacques' leiding, vóór de FC tot stand kwam.

Wie waren zij, hoe kwamen zij met hem in aanraking (een teruggrijpen naar de oorsprongen der beekjes) en wat voor werk deden zij? Wij noemen slechts, behalve straks een enkele koerierster, Mooie Piet (Pieter v.d. Puyl †), Etienne en diens vrouw Nel, Sjef, (de latere KP-leider in Noord-Brabant-Oost), V. d. Woude (Leo E. Voogd †), Cor-FC, Wim-FC,

Dick en Piet van Eindhoven. Daar is allereerst Mooie Piet, zoon uit een echt verzetsgezin. De vader, opperwachtmeester bij de motorpolitie te Rotterdam, gaf al gauw politierapporten door. Zijn dochter Harma o.a. werkte als koerierster. In dit verzetsgezin ontmoet eind '42-begin '43 Jacques Mooie Piet, politieman in Dordrecht en in opleiding voor inspecteur. Hij wil graag in het falsificatiewerk. Goed, zei Jacques, als jij wat voor mij wegneemt, vooral blanco gele politielegitimaties met bijbehorende stempels en handtekening van de politie-president, zorg ik voor een duikadres. Zo heeft Mooie Piet meegewerkt tot aan zijn dood door een SD-kogel. In Den Haag werkten voor hem Etienne en diens vrouw Nel. Hoe kwamen zij in aanraking met Jacques? De gewone gang van zaken en daarmee typerend voorbeeld: Etienne duikt onder voor de arbeidsinzet via Sis in Horst-Sevenum. Hij moet daar weg en gaat terug naar Den Haag. Duikt daar via de LO, daarna twee weken in Sleeuwijk. 't Begint hem stierlijk te vervelen, hij gaat terug naar Den Haag en zegt tegen zijn vrouw: „We stappen in 't illegale werk”. Zij melden zich weer bij Sis, waar op een bovenkamer een baron woont die al contact had met Jacques. Hem wordt gemeld, dat Etienne en zijn vrouw „werken” willen. En zo, eind September '43, „ondekt” Jacques ze en zegt: ik kan ze wel gebruiken. Ze krijgen o.a. stempels en cliché's mee naar Den Haag en bergen die thuis op. De zaak wordt verraden, bovendien wordt Etienne om andere reden zelf gezocht. Ze vluchten naar 't ouderlijk huis van Mooie Piet in Rotterdam. Daar gaat het werk door. Het kantoor daar heeft Jacques handig geregeld. De bestellingen werden op een bepaald adres in de bus gestopt, twee dagen later worden ze op een ander adres onder wachtwoord teruggehaald, terwijl geen van die adressen kantooradres is: daar zat alleen Etienne. Onderwijl houdt Jacques andere contacten in Den Haag aan: een clichémaker, een stempelmaker, verschillende drukkerijen, waarvan de kleinste niettemin de voornaamste was. Daar werkten drie man, de vader, de zoon en een knecht. Al van '41 af was het een illegale drukkerij, gevestigd in een sousterrain Prinsengracht 170, zodat van buitenaf niets bemerkt kon worden. Behalve vervalsingen drukte ze pamfletten en o.a. „Ons Volk” en „Je Maintiendrai”, zonder ooit opgerold te zijn. Dit was de eerste drukkerij van de FC, die o.a. geleverd heeft: het spoorwegabonnement, de V van de textielkaart (bedoeld als inwisselbon voor de nieuwe tabakskaart), de K- en L-inlegvellen met de strepen er overheen, SD-legitimaties. Ook was er in Den Haag een ander „beekje”, de meer plaatselijk werkende afdeling onder Sjef. Via Etienne (met wie hij al contact had, ze wisselden wel een en ander uit) kreeg hij contact met Jacques. Sjef bleef met zijn afdeling wel voornamelijk zelfstandig werken, doch in voortdurend contact met Jacques.

Een ander contact in Den Haag was een adres op de Suezkade. Daar werden belangrijke vergaderingen gehouden, waar gesproken werd over het eigenlijke vervalsingswerk: „Zullen we dat stempel wel namaken, is het niet veiliger een echt stempel te stunten” enz. Op dit adres kwam ook V. d. Woude, districtsleider LO-Den Haag, en werkte met Jacques samen. Ook kwamen daar de koeriersters, terwijl het eigenlijke kantoor weer op een adres in de Javastraat was. Ook hier dus een behoorlijk doorgevoerd veiligheidssysteem.

Terwijl zo het werk in Den Haag doorging en de contacten in andere plaatsen (o.a. Amsterdam, Venlo, Breda) in stand bleven, ging Etienne uit Rotterdam weg. Het was daar niet veilig meer, de mensen werden bang en bovendien wilde men de zaak naar Nijmegen hebben, omdat daar reeds goede contacten waren gelegd.

In Nijmegen wordt Jacques' voornaamste medewerker Cor-FC. Ook hier weer een typisch voorbeeld hoe het groeide, ook individueel. Cor, afkomstig uit Zwolle, was politieman in

*Pieter v. d. Puijl
(Mooie Piet)
Tevens: KP-Nijmegen,
KP-Rotterdam.
Gesn. 24-10-'44 in R'dam
bij zgn. tunnelverraad. Zie
pag. 552.*

Nijmegen. Direct na de bezetting saboteert hij op eigen initiatief de Duitse maatregelen. Er is wel enig onderling contact bij de politie, doch georganiseerd is daar nog niets in Nijmegen, al zijn er wel strubbelingen op straat met de WA. Maar als het sadistisch optreden van de toenmalige commissaris van politie de verzetsgeest aanblaast, ontstaat er

*Arend C. Hijnjer
(Bart Hansen)*

*Vervalsingsbureau Sjef.
Tevens: PBC, VN, Trouw.
Gearr. 18|19-12-'44 in
A'dam t.g.v. and. arrestatie.*

langzamerhand contact met de sabotageploeg van Dobbe, die toen reeds contacten had met Zwarte Jacques. De Nijmeegse politie legt dan, begin '43, een kaartsysteem aan van alle NSB'ers, Rijksduitsers enz. Voor een bespreking komt men in contact met een persoon, die zich Ederveen noemt. Omdat men deze niet vertrouwt, krijgt Cor opdracht hem te schaduwen. Het blijkt hem, dat Ederveen in contact staat met de SD. Ederveen wordt naar Nijmegen gelokt, waar op Vrijdag 23 September '43 Dobbe een aanslag op hem pleegt. Door dit recherchewerk raakt Cor verzeild in de organisatie van „Het Contrasignaal” en zijn directe opdrachtgever blijkt . . . Zwarte Jacques. Hij blijft dienst doen als rechercheur voor 't opsporen c.q. schaduwen van SD-agenten en van SD-activiteit verdachte personen. Hier ligt zijn voorbereiding voor later als hij, in de omgeving van Zwolle ondergedoken, medio '44 een der leiders wordt van 't FC-werk aldaar. In Den Haag is intussen contact gelegd met Wim-FC, een Hagenaar, de latere leider der FC-LO. Wim begon in Den Haag met wat illegaal werk, het allereenvoudigste,

wat krantjes rondbrengen, ergens geld brengen. Dan duikt hij om niet in krijgsgevangenschap te gaan, belandt via een LO'er in Velp en ontmoet na een paar dagen Dobbe, die hem vraagt: „Voel je er niet voor om te werken?” Wim voelt inderdaad voor groter verband. Hij heeft verstand van foto's, cliché's e.d. en Dobbe brengt hem in contact met Zwarte Jacques. Zo gaat hij werken „in falsificaties”. In Eindhoven heeft Jacques contact met Piet van de LO. Deze ontmoet daar op 6 Aug. '43 Dick, afkomstig uit Ermelo, ondergedoken in Eindhoven. Piet heeft een cliché nodig en hoort, dat Dick relaties heeft in drukkerskringen. Zo wordt ook Dick ingeschakeld voor 't illegale vervalsingswerk en krijgt hij zijn contacten over 't hele land.

Niettegenstaande arrestatie van medewerkers blijft het werk voortgaan. Jacques' hoofd-koerierster Lucy wordt gearresteerd in het restaurant „Old Dutch” te Den Haag. Maar via Dobbe krijgt hij de beschikking over Hetty, die dan zijn hoofd-koerierster wordt. Nadat zo het werk, door Jacques begonnen, onder zijn leiding is georganiseerd en steeds gestimuleerd, is zijn falsificatie-organisatie de laatste fase van haar volkomen zelfstandig bestaan genaderd en tegelijk gerijpt om opgenomen te worden in LO-verband.

DE OPRICHTING VAN DE FC DER LO

In Maart '44 komt in Nijmegen de oprichting tot stand. Zo is het gegaan. Wederom niet bedacht, maar onder drang der omstandigheden. Op een goede dag komt Jacques naar Wim en zegt: „Jongen, het gaat zo niet langer, het loopt vast met het geld.” Begrijpelijk, want ook de clichémaker, die van harte meewerkte, moest minstens de kosten betaald hebben en die waren nu eenmaal niet gering; bij de drukkerijen moest het papier betaald worden enz. Nu had ook Wim contact met Ambrosius, in wie de FC-leiding in hoofdzaak het contact had met de LO-Top en die de leider was van de RK-duik-organisatie in Limburg (waarmee ook Jacques contact had), toen al gefuseerd met de LO in het Noorden.

Wim spreekt met Ambrosius. Die stelt hem voor: „Weet je wat, jullie moeten bij de LO komen, die zal zeker alle kosten van de FC op zich willen nemen.” Doch daar zijn de

mensen van de FC niet ineens voor klaar. Even komt dan de keerzijde van het prachtig individuele van de Nederlander voor de dag. Hij is, als de maatregelen van de bezetter zijn eigen kringetje raken, plotseling rijp voor verzet, maar blijft ook liever zelfstandig, waardoor anderzijds het verzetswerk vaak geschaad is, te veel gesplitst en minder krachtig werd. Daardoor hapert het ook hier. Er wordt gewikt en gewogen. Eerst: „We doen het niet, willen eigen baas blijven; in de LO worden er teveel gearresteerd.” Dan de afspraak: „We werken onafhankelijk van de LO; alleen de uitgifte geschiedt via de financiering vanwege de LO.”

Maar dan wordt toch ingezien, dat het beter is van de Top-LO opdrachten te ontvangen. Dan is er zekerheid, dat alleen falsificaties gemaakt worden, die hard nodig zijn, zodat geen tijd of geld vermorst wordt. De FC-LO is er! Loswerkende falsificatiemensen van de LO worden aangetrokken, een grote centrale gevormd, hoofdkantoor te Nijmegen (voor het Oosten), bijkantoren te Eindhoven (voor het Zuiden), te Den Haag (voor het Westen) en te Zwolle (voor het Noorden). Verder over het gehele land een netwerk van koeriersters en talrijke andere medewerkers: drukkers, stempelmakers, papierleveranciers, cliché-makers, graveurs. Allen dagelijks, door de gewenning vaak onbewust, in spanning; dagelijks in gevaar van lijf en leven, werkend op zolderkamertjes, in kelders en sousterrains, met een kwartslamp, met primitieve middelen vaak, maar voortwerkend tot het einde.

Afgesproken was, dat de eerste vergadering na de stichting der FC-LO plaats zou hebben te Nijmegen op Donderdagmiddag 30 Maart '44 om 2 uur 's middags. Daaraan zou 's morgens te 10 uur een voorbespreking voorafgaan tussen Zwarte Jacques, Ambrosius, Wim en Dobbe. Doch Jacques kwam niet, noch Hetty, zijn hoofdcoerierster. Met spanning werd gewacht, spanning om eigen vrijheid en leven, meer nog om de voortgang van het werk, om vrijheid en leven van die twee, die ze, juist nu, zo nodig hadden: Jacques, die met 1 stempel begonnen was en het tot ruim 200 gebracht had, Hetty, de bekwame coerierster. De FC-LO kwam wel *door*, helaas niet *met* Jacques tot stand. De dag tevoren — Woensdag 29 Maart — was hij in Amsterdam gearresteerd, tegelijk met Hetty. Zeker door verraad! Op welk adres? Niemand wist het toen.

Het is gebeurd in de Wouwermanstraat te Amsterdam. Hoewel Jacques wist, dat het daar niet veilig meer was en hij al besloten had een nieuw adres te zoeken, ging hij er toch heen, omdat er nog drie koffers stonden met een inhoud, waardevol voor het FC-werk. Daarom verzoekt hij Hetty ze met hem te gaan halen. Met de mevrouw, van wie Jacques de kamers huurde en die er boven woonde, had hij de volgende afspraak gemaakt: Wanneer ik naar huis wil gaan, bel ik eerst op en vraag of ik op bezoek kan komen. Is er iets niet in de haak, dan moet u antwoorden: „Ja, komt u maar.” Is alles in orde, dan antwoordt u: „Nee, vandaag past het niet.” Jacques, zich precies houdende aan deze afspraak, belt op vanuit de telefooncel naast het Concertgebouw. Hetty, die een onzeker voorgevoel heeft, gaat daarom met opzet met hem in de cel en luistert mee. Beiden herkennen de stem van Jacques' hospita en horen duidelijk: „Nee, u kunt niet komen.” Ze denken dus dat alles veilig is en gaan naar het huis. Jacques opent de deur met zijn huissleutel, gaat Hetty voor op de trap en zijn voorkamer binnen. Daar zitten twee „heren”. Jacques, tenvolle vertrouwend op de boodschap van mevrouw, zegt nog gekscherend: „Zeker nieuwe huurders?” Maar als een van de „heren” zich omkeert en Jacques aankijkt, begrijpt Hetty uit de gemene manier van kijken, dat het mis is. Ze gilt: „Jacques, dat is fout”, wil naar de trap hollen, maar wordt door een derde in de kraag gepakt en naar de voorkamer teruggebracht. Daar was 't intussen Jacques tijdens een worsteling gelukt z'n revolver te pakken en op een mof te schieten. Maar een ander sloeg zijn arm weg en de kogel vloog in de muur. De overmacht is te groot. Er zijn niet alleen verschillende kerels met revolvers, maar zelfs één met een machinegeweer.

Ze worden op stoelen geboeid en later in een wagen naar 't Oranjehotel gebracht. Onderweg, in bedekte termen met elkaar sprekend, kwamen ze tot deze conclusie: Jacques had geen vergissing begaan inzake de afspraak, maar zijn hospita, in haar zenuwachtigheid door de aanwezige moffen, wilde werkelijk waarschuwen, dat hij niet moest komen en vergat daardoor de afspraak.

Later in Vught hebben ze er nog eens over gesproken, toen ze bij de tandarts zaten te wachten. Dat is de laatste keer geweest, dat Hetty Jacques heeft gezien. Hetty is teruggekomen. Jacques is naar Duitsland gevoerd, waar verscheidene mensen hem nog gezien hebben; daarna is nooit meer iets van hem vernomen. Veel waardevols ging verloren: o.a. de koffers met duplicaten van rubbers, gegevens over sabotage, spionage, foto's, alles voor de inlichtingendienst. Verdere gevolgen had de arrestatie niet. Jacques moet tijdens het verhoor prachtig gezwegen hebben.

Maar de FC-werkers, op die Maartse middag bij elkaar in Nijmegen, vragen zich af, nu de arrestatie wel zeker is, wat ze moeten doen. Doorgaan? Ambrosius zegt: „Een van onze beste mensen is gearresteerd. Iedere dag bestaat de kans, dat een van ons zal volgen. Maar laten we desondanks doorgaan, desnoods tot het bitter einde.” Dan vraagt hij: „Wie was de naaste medewerker van Jacques, wie weet er het meeste van?” Het wordt door de anderen accoord bevonden, op verzoek van Ambrosius, die ook nu de contactman blijft tussen FC en LO, dat Wim de leiding overneemt. Deze antwoordt: „Waar Jacques besloten heeft tot overgang naar de LO, wil ik mij daaraan houden. Een nieuwe FC is thans ontstaan, de FC-LO. Alle papieren worden afgestaan aan de LO.”

Zo was het resultaat van Jacques' verbeten werken dit, dat nog diezelfde middag, direct, zijn FC zonder enige interne veranderingen, met de medewerkers gevoegd kon worden in het verband der LO. De „falsificatiebeken” waren saamgestroomd in de LO-bedding. De kern van de FC-LO werd aldus samengesteld: In de plaats van Jacques, als algemeen leider, treedt Wim, die tevens de afdeling cliché's en stempels onder zijn beheer krijgt. Kantoorhouder: Etienne. Contactman papierfabrieken: Dick. Rechercheurs, belast met opsporing en verkrijging van belangrijke originele legitimaties en stempelafdrukken, alsmede onderzoek naar noodzaak van falsificaties: Cor en Foppe. Ook voor Hetty, die hoofd-koerierster en secretaresse geworden zou zijn, kwam na enige tijd een plaatsvervangster: Erna, koerierster van de gearresteerde KP-leider Wim (Willem Lengton †) van de KP-Soest.

HET VERDERE VERLOOP DER FC-LO

Veel is door de FC-LO gepresteerd. Een lange lijst zou samen te stellen zijn van allerlei soort vervalsingen. Een lange lijst van helpers ook, kleine en grote. In de beschikbare ruimte wilden wij vooral ontstaan en groei en de daarachter stuwende geest schetsen. Weinig ruimte bleef over voor concrete documentatie. Doch uit één voorbeeld leert men veel kennen. Zo'n voorbeeld is dat van een topprestatie, omstreeks Juni '44.

Het betreft de laatste partij inlegvellen, die gedrukt werd, de inlegvellen met de beruchte codenummers. Na een bespreking door de LO met het betrokken departement, werd toegezegd, de codenummers te laten vervallen om de illegaliteit terwille te zijn, omdat de vervalsing dan heel wat eenvoudiger zou zijn. De publicatie in de pers verschijnt en wat blijkt? Het departement is toch angstig geworden. Of het heeft, na eerst schier onoverkomelijke bezwaren geopperd te hebben, node zijn accoord gegeven, met de heimelijke bedoeling de afvaardiging der LO kwijt te zijn en toch de maatregel door te zetten, aldus de afgevaardigden met een kluitje in het riet sturend. Hoe dit zij, in elk geval werden, zonder de LO er in te kennen, de codenummers toch aangebracht; en de invoering van het nieuwe inlegvel bovendien op zeer korte termijn.

De leiding van de LO woest, de FC duivels!

Inderhaast wordt een gecombineerde vergadering gehouden van Top LO, PBC en FC. De LO besluit: we zullen tonen, dat we het ook zonder medewerking van het departement kunnen! En gevochten werd er wie zou drukken, de PBC of de FC. Oplossing: ze zullen het samen doen. De FC zorgt voor fotografie, tekenwerk en clichés; de PBC verzorgt papier en letters. De proefdrukken worden getrokken en in de drukkerij van Koen te Apeldoorn begint een der grootste falsificatiewerkjes uit de bezetting: 250.000 inlegvellen in 5 kleuren rollen de persen uit. Ze lachen: het lijkt wel of we bij de firma Enschede zelf staan inplaats van in een illegale drukkerij! Dan komt het bericht: de SD houdt een razzia op de drukkerijen in Apeldoorn, heeft vermoedelijk de lucht gekregen van de inlegvellenkwestie! De persen worden stilgezet, de bladen met inlegvellen keurig verpakt. De gewaarschuwde KP chartert een auto van de Arbeidsdienst en de inlegvellen gaan onder gewapend geleide naar Amsterdam, waar de PBC ze verder afwerkt en aflevert aan de LO, die, zij het met vertraging, toch nog wéér tienduizenden onderduikers aan hun bonkaarten kan helpen.

NA DE BEVRIJDING VAN HET ZUIDEN

Na September '44 begon de laatste fase. Hoe kon het werk der FC doorgaan van toen tot Mei '45? Want het moest doorgaan en er kwam nieuw werk bij. Duizenden slavenarbeiders, bijeengedreven door de razzia's in de grote steden, moesten geholpen, straks honderden spoorwegmannen worden voorzien van valse of vervalste PB's.

En na Dolle Dinsdag is de FC uit elkaar geslagen. Drie van de beste werkers, Etienne, Dick en Koos, ingeschakeld als tekenaar van clichés en stempels, bevinden zich in 't Zuiden, dat bijna niet meer te bereiken is. Het meeste materiaal is in Eindhoven, waarheen 't kantoor in Juli-Aug. '44 is verplaatst, terwijl Etienne en zijn vrouw een maand in Malden zitten. Wel is er ook een behoorlijk geoutilleerd kantoor in Den Haag, maar toch moet veel materiaal gehaald worden uit Nijmegen en Velp. Met de grootste moeite spelen de koeriersters dat nog klaar. Eerst per trein, die regelmatig beschoten wordt, dan per fiets of . . . liftende met Wehrmachtsauto's.

Eerst vinden ze het niet erg. Allen geloven in een spoedige nederlaag van Duitsland. Ook de Top-LO. Wim-FC, die in Den Haag zit, denkend dat de Top nog in Hilversum zetelt, stuurt een koerierster. Die komt terug met een briefje in telegramstijl: „Top-LO heeft zich gevestigd in Amsterdam om daar de bevrijding af te wachten.”

Maar de bevrijding láát op zich wachten. Verscheidene medewerkers zitten her en der in 't land verspreid, vaak ver van hun contacten. De spoorwegstaking komt, waardoor het contact nog moeilijker wordt. Nijmegen en Eindhoven, vrijwel tegelijk bevrijd, zijn niet meer te bereiken en 't contact tussen Zwolle en Den Haag wordt steeds moeilijker. Wim stuurt z'n koerierster Nelly op de fiets van Den Haag naar Zwolle. Het gelukt haar contact op te nemen met Cor, die is daar uit Nijmegen heengegaan naar zijn schoonvader (Hendrik Maaskant †), die vlak voor de bevrijding nog het slachtoffer werd van zijn FC-activiteit: 18 Maart '45 wordt hij gearresteerd, 29 Maart met 19 andere Zwollenaren te Wierden bij Almelo gefusilleerd. Wim had via Nelly aan Cor gevraagd: „Wat doen we?” Het antwoord uit Zwolle luidde: „Gewoon doorgaan met ademen.” Per brief wordt nu dit overeengekomen: De FC wordt in twee delen gesplitst: het hoofdkantoor in Den Haag (rayon: Z. en N. Holland, Utrecht en zo mogelijk Gelderland) en het bijkantoor in Zwolle. Zwolle voorziet de Oostelijke en Noordelijke provincies, de laatste hoofdzakelijk via de TD-groep. Een eigen FC-koeriersverbinding eenmaal per week Den Haag-Zwolle v.v., later tweemaal per week, is blijven werken, omdat Nelly deze verbinding ondanks sneeuw, regen, wind en vorst, tot het eind voor haar rekening heeft genomen. Vervalsingen gaan

op de oude voet voort, vooral die van persoonsbewijzen i.v.m. de razzia's.

In Zwolle groeit het werk steeds meer en wordt een topprestatie bereikt: de slavenarbeiders uit Amsterdam, Rotterdam en Den Haag, in eerste instantie saamgebracht in Zwolle en naaste omgeving, moesten geholpen worden om naar huis terug te keren. Ongeveer 5.000 ontvingen hiertoe Ärztliche Bescheinigungen, Sonder- en Schanzausweise. Ongeveer 1.000 ontvingen Brücken-Ausweise om over de gesloten IJssel te komen. Door de blauwe Schanzausweise was het in die tijd nog mogelijk de verbinding Noord-West in stand te houden voor de LO.

Aart Kruithof
FC-Zwolle.

Met J. Brouwer (†) in de bossen bij Doornspijk op 10-12-'44 in de val gelokt door Duitsers, die zich als geallieerde piloten voordeden.

Hendrik Maaskant
FC-Zwolle.

Gearr. 18-3-'45 t.g.v. verraad.

Frappant is het volgende: Een betrouwbaar ambtenaar van de afdeling bevolking speelde de FC-Zwolle de laatste beschikbare 500 PB's in handen en zo gebeurde het, dat de FC nog wel PB's uitgaf, terwijl de gemeente zelf gestencilde nood-PB's moest uitgeven. Het kwam zelfs voor dat de gemeente-ambtenaar voor noodgevallen de hulp inriep van de FC! Op verschillende punten in Zwolle werd ook nog gewerkt met het droogstempel voor het PB, nodig voor een bepaalde jaarklasse voor vrijstelling van arbeidsinzet. PB's werden aangevraagd uit het bevrijde Zuiden. Jammer genoeg werden er 1.000 „gedropped” op een verkeerd afwerpterrein. Later kreeg de FC ze via de TD uit het Zuiden.

Het kantoor in Den Haag werd gesplitst in 3 afdelingen: 1 voor uitgifte, 1 voor verraad, 1 voor archiefruimte. Voor de veiligheid lagen ze zeer verspreid over de stad.

Er was overstelpend veel werk, vooral toen de stroom uitviel. Omdat hierdoor de beroeps-clichémakers buiten bedrijf waren gesteld, moesten de chiché's voor de koppen der illegale bladen op het eigen atelier worden vervaardigd. Verder werden in deze periode nog inwisselbonnen en vooral pamfletten en aanplakbiljetten gedrukt.

Dan nadert hier het laatste grote werk, de vervaardiging van het stempel „Ave Germania, morituri te salutant”. Het beoogde de demoralisatie der bezettingstroepen. Ongeveer 250 stempels, van 5½ cm afmeting, moeten gemaakt. Het heeft er gespannen: 't atelier zat zonder stroom en de actieve stempelmaker in Den Haag verklaarde het onmogelijk het stempel binnen tweemaal 24 uur voor elkaar te kunnen krijgen. Juist als de moed gaat zinken, komt het bericht van 't atelier: „Stroomvoorziening in orde; we zullen dag en nacht doorwerken.” En het kwam klaar, juist op tijd en een paar dagen later waren overal in het Westen de moffen bezig met scheermesjes die beroerde afbeeldingen van de Duitse aanplakbiljetten af te krabben.

VEILIGHEIDSMATREGELEN

Thans iets over veiligheidsmaatregelen, aardige voorvallen en de technische kant van het werk.

Niets, geen vals PB, geen legitimatie, werd afgeleverd voor alles goed was ingevuld, want de mensen wisten meest niet hoe dat moest en zo zou de FC tegen de lamp kunnen lopen. Op het kantoor in Nijmegen kwamen de originelen. De stempels werden in drievoud gemaakt. Eén exemplaar werd naar Nijmegen gebracht, één naar Den Haag en één naar het archief, de originele afdruk (waar het stempel van was nagemaakt) in een ander archief. Werde dus bv. Nijmegen overvallen, dan was alles in Den Haag in dezelfde staat en kon

men zo overschakelen. Er waren dan alleen wat apparaten weg, een kwartslamp, een paar droogstempels e.d.

Dit wisten allen. Maar zij wisten niet waar bv. in Den Haag de kantoren waren gevestigd. Dat wist Wim-FC alleen. Er was een adres op de Bankastraat. De koeriers wisten dit adres niet, omdat het een archiefadres was. Zij wisten alleen de bezorgadressen, die steeds wisselden. Daar werd de post bezorgd en om Wim snel te bereiken moest op de brief de aanduiding „grote spoed” staan, waarna de brief binnen 20 minuten op de plaats van bestemming was. Alleen via de contacten van de koeriers was te vinden geweest, waar de spullen waren.

Toen in Augustus '44, voor de Septemberdagen, het kantoor van Nijmegen verplaatst werd naar Eindhoven, kon men door de bovengenoemde maatregelen toch praktisch zonder lange onderbreking overschakelen en kon Wim, met behulp van een paar koeriersters en aantrokken contacten, direct het kantoor in Den Haag heropenen.

AARDIGE VOORVALLEN

In Februari '44 krijgt Wim in Den Haag contact met een jonge man, Harry, die beweert cliché's te kunnen maken. Hij toont er één, maar die voldoet niet. Hij antwoordt bevestigend op de vraag van Wim, of hij ook stempels kan vervaardigen.

Wim geeft een paar voorbeelden mee. Veertien dagen later ontvangt hij de rubbers en staat verbaasd, fantastisch goed zijn ze. De volgende dag is er vergadering in Nijmegen. Die zijn daar wekelijks. De Top LO is er nog vertegenwoordigd in Ambrosius. Wim legt de rubbers op tafel, naast die van een beroepsstempelmaker en vraagt: „Wat is beroeps-, wat amateurswerk?” Prompt kiezen allen het amateurswerk als beroepswerk. Grote hilariteit en het kost Wim moeite zijn bewering waar te maken. Men besluit dan om deze Harry met zijn vriend Peter een eigen stempelmakerij („De Harpet”) te doen oprichten. De begroting, een paar duizendjes, wordt aangenomen: die eigen FC-stempelcentrale moet er komen! Maar plotseling bekruipt hen de angst: „Het is zo onwaarschijnlijk goed voor amateurs, als het eens een provocatie is!” Cor, de rechercheman der FC, schaduwde de heren 14 dagen, rapporteert juiste namen, adressen, familie-omstandigheden, benevens alle adressen, die 14 dagen door hen bezocht. Geen vuiltje aan de lucht! Het eigen stempelfabriekje der FC is geboren en groeit spoedig uit tot een illegale stempelfabriek van grote capaciteit. Als eind '44 de stroom uitvalt, is er zelfs een benzine-aggregaat, dat de persen van eigen electriciteit kan voorzien. Wat blijkt naderhand: de heren hebben het stempelmakersvak domweg uit een bibliotheekboekje geleerd. Hun atelier stond bij Scheveningen, aan de rand van het spergebied, vlak bij de Duitse bunkers en versperringen. Hun veiligheidsmaatregel bestond hierin, dat in een kast van 't atelier een vluchtgang begon, die, een straat verder, uitkwam in een waterleidingput bij twee ongehuwde dames, die hiervan lange tijd niets geweten hebben.

En dit beleefde Etienne met zijn vrouw Nel. Om veiligheidsredenen vertrekken ze in Aug. '44 uit Nijmegen naar Malden, betrokken daar een maand lang een zomerhuisje. Op een morgen om 5 uur komt het contrôlecorps van de KK-mannen. Ze laten hen binnen. In de huiskamer hangt ter camouflage een portret van Hitler en een van Mussert. Op tafel ligt een „Signaal”. Alles, wat niet gezien mag worden, zit verborgen onder een bank. Het lichtschijnsel uit de lantaarn van een der kerels valt op een portret. Dan is 't zo voor elkaar. „Daar hangt onze leider. U bent zeker aan 't kamperen? Dan gaan wij nog maar een uurtje pitten.” En weg zijn ze. Gelukkig, want één der kerels had nog 't kamertje ingewild waar Nel sliep en Etienne had haar het pistool gegeven; als ze dat vonden, zou het haar

dood kunnen betekenen. Doch Etienne had gezegd: „Nee, daar mag U niet binnengaan, daar slaapt mijn vrouw.” De kerels bleven weg, maar Etienne en Nel hadden tot na de oorlog de naam NSB'er te zijn.

DE TECHNISCHE KANT VAN HET WERK

Waren eenmaal belangrijke officiële papieren bemachtigd, dan kwam de FC in volle actie. Een fotocopie werd gemaakt van het te vervalsen exemplaar, zoveel mogelijk op een witte ondergrond. Eventuele onduidelijkheden werden door een vakkundig tekenaar bijgewerkt, zodat een zuivere zwart-op-wit afdruk verkregen werd. Een clichémaker maakte op vakkundige wijze (er waren nog al wat analysten) aan de hand van deze fotocopie een zinken cliché, waarmee de drukker zijn afdrukken maakte. Daarvoor was echter het vereiste papier nodig, vooral wat betreft dikte, kleur en kwaliteit; soms zelfs moest een drukker een bepaalde kleur drukken. ¹⁾

Ook voor het maken van stempels was een werkverdeling nodig. Koos was expert op fotografisch en chemisch gebied, had verstand van inktsoorten. Dick had verstand van papier, Etienne tekende weer beter. Eerst werd dan het voorbeeld bestudeerd en geanalyseerd: Waar wordt een stempel geplaatst en hoe? Dik of dun? Hoe is de handtekening uitgevoerd? Met wat voor kleur inkt? Hoe droogt de inkt op, donker of licht? Als een stempel moest gemaakt worden, fotografeerde Koos het origineel en maakte hiervan een vergroting, Etienne werkte die bij; dan verkregen ze strakke lijnen. Koos maakte een reproductie, verkleinde deze. Was de foto goed, dan was de verkleining het ook. Daar werd dan een cliché van gemaakt, dat in rubber werd ge vulcaniseerd. Als er geen tijd was om rubberstempels te maken, maakte Koos ze van gelatine.

(De hier gegeven technische uiteenzetting is in verband met het karakter van deze bijdrage zeer beknopt gehouden. In Deel II van dit boek wordt aan het onderwerp uitvoeriger aandacht geschonken.)

TEN BESLUITE

Hoevelen hebben dit werk, soms opgejaagd van 't ene naar 't andere adres, verricht onder spannende, maar werkelijk lang niet altijd „opwindende” omstandigheden. Voor sommigen brak die spanning in de bevrijding door de geallieerde legers, voor anderen in de bevrijding door de dood.

De dagvaarding tegen de mannen uit Amsterdam en van de Zaankant zegt, dat „de beschuldigde HBS zich steeds meer moeite moest geven om de onderduikers te kunnen blijven steunen.”

„Steeds meer moeite.” Hij, die tussen de saai zinnen van dit protocol door de levende stem van het verzet wist te horen, zal er thans misschien wat verholen spijt van Kriminalsekretär Döring in beluisteren. Doch toen klonk het eerder als een triomfantelijk Duits

¹⁾ O.a. werden de volgende vervalsingen gemaakt: De persoonskaarten, die nodig waren om in te voegen in de bevolkingsregisters. — Vrijstelling voor de Arbeidsdienst. — PTT-legitimaties. Legitimaties van praktisch alle Departementen en Rijksbureaux. — Luchtbeschermingslegitimaties. — Diverse Freistellungsbescheinigungen. — Politielegitimaties met bijbehorende kwartaalzegels, benevens aanstellingen Staatspolitie. — Rijbewijzen A. en B. — Waffenscheine. — Marschbefehle. — Sonderausweise om in verboden uren op straat te mogen. — Ausweise voor diverse sfergebieden. — Bewijzen om gedurende luchtalarm op straat te mogen. — Ausweise melding en vrijstelling krijgsgevangenschap. — CCD-legitimaties met bijbehorende machtiging tot het binnentreden van woningen tegen de wil van de bewoners. — Legitimatie Arbeitskontrolldienst. — Personalausweise für Niederländer. — Legitimatie H.K.P. — Legitimatie Centraal Distributiekantoor. — Landbouwers- en voedselvoorzieningsausweise in drie kleuren. — Vrijstellingspapieren voor paardenvordering. — Legitimatie Ned. Spoorwegen. — Kledingleveringbewijzen. — Distributievervalsingen als: bonnetjes om nieuwe inlegvellen te verkrijgen, om tabakkaarten te verkrijgen, diverse soorten inlegvellen in zeer grote aantallen. Bij de bevrijding waren in 't archief ca. 1.600 stempels; met de uitgegevene moet het gehele aantal ca. 2.000 geweest zijn!

lachje: „Wij zijn ze steeds een slag voor.” Maar ook dan nog typeert dat „steeds meer moeite” kernachtig juist de geest, het tempo en sportief element van het verzet, voor zover zich dat hier manifesteerde in het falsificatiewerk.

De geest: moeten wij ons steeds meer moeite geven, goed, het doet er niet toe! wij geven het niet op, wij zetten door, gestuwd door een principiële drang (want zonder dat was dit volhouden ondenkbaar). Tempo en sportief element: jullie, Duitsers, een slag, wij een tegenslag! en soms pareren wij, zijn wij jullie zelfs een slag voor!

Zoals in alle takken van verzet, blijkt ook hier, dat principieel verzet misschien wel avonturiers aantrok, maar zelf geen avontuur was, doch van en uit zichzelf dit sportief element opriep en daarmee de genade van de humor ontving . . . geloof en humor, gelijkelijk onmisbaar om dit werk door te zetten.

Ter gedachtenis van deze strijd voor een rechtvaardige zaak is deze bijdrage geschreven, opdat, wanneer onze kinderen morgen hunne vaders zullen vragen: „Wat heeft Nederland toen gedaan?” wij hun wat te antwoorden hebben. (Jozua 4 : 21)